

Očkování jako symbol

[Radek Chlup](#)

28. 12. 2020 | 14:51

Přečteno 8828 krát

V souvislosti s covidem se rozpoutala diskuse o očkování. Pro část lidí jde o jediný způsob, jak se s virem vypořádat. Jiná část naší společnosti je vůči očkování nedůvěřivá. Názory se u ní pohybují na škále od opatrného strachu, že vakcína je nedostatečně otestovaná, až po silné představy, podle nichž bude při očkování do těla vpraven sledovací čip nebo změněna DNA.

V médiích i na sociálních se rozjela velká kampaň ve prospěch očkování, která vyvrací rozličné „mýty“ kolem vakcín. Její úspěchy jsou ale pramalé. Podle [nedávného průzkumu](#) Medianu odmítá vakcinaci 47 procent dotázaných, pouze 40 procent lidí by se očkovat nechalo. K podobným závěrům došel i [průzkum Stemu](#). Pro řadu lidí jsou podobné postoje nepochopitelné a ve vakcíně vidí jedinou možnost, jak se z pandemie v dohledné době dostat a obnovit normální život. Ani takováto argumentace ale nepomáhá. Jak je to možné?

Obrazy světa

Debata o očkování zjevně nemá povahu čistě faktickou. Všechny strany v ní samozřejmě nějak fakticky argumentují, ale pro jejich rozhodování to nakonec není to hlavní. **Fakta totiž získávají svůj smysl teprve tehdy, když se zasadí do nějakého celkového příběhu, který člověk žije.** „Smysl“ je naše pojmenování pro pocit, že do sebe věci v rámci nějakého příběhu zapadají, že společně vytvářejí přesvědčivý obraz světa.

Chceme-li tedy debatě o očkování rozumět, je potřeba se zaměřit právě na tyto obrazy světa, na světonázory, které se tu střetávají. **Očkování funguje jako jejich symbol, který v sobě zhuštěně dokáže daný světonázor vyjádřit – a ještě k tomu ho nabít emocemi.** Pro jednu stranu je tak očkování symbolem pozitivně vnímaného společenského řádu: ten se nyní při epidemii rozpadá, ale vakcinací ho můžeme obnovit. Pro druhou stranu je naopak tento společenský řád pokřivený už i sám o sobě a epidemie pouze nechala viditelně vyvstat jeho represivní povahu, kterou má očkování definitivně stvrdit.

Proč je pro někoho přesvědčivý ten první obraz světa, zatímco pro jiného ten druhý? Odpověď na tuto otázku není jednoduchá. Ve hře je zjevně **více faktorů** naráz. Ve své úvaze se zaměřím alespoň na **dva z nich**.

Jeden možný faktor pojmenovává britská antropoložka Mary Douglas (1921–2007). Ta ve většině svých knih ukazovala, že **lidské poznání je sociálně podmíněné**. Lidské představy o světě podle ní nejsou žádné abstraktní filosofické koncepce visící ve vzduchu, nýbrž jsou bytostně praktické: slouží k tomu, aby daly smysl naší životní a sociální situaci a umožnily nám lépe komunikovat s ostatními. Proto je přirozené, že v různých sociálních situacích lidem přijdou smysluplné jiné představy. Zemědělec z malé vesnice v pohraničí řeší jiné problémy než zcestovalý obyvatel velkoměsta, a proto oběma budou dávat smysl trochu jiné obrazy světa.

V [jednom ze svých textů](#) Mary Douglas tuto teorii ilustrovala i na představách ohledně šíření epidemií, konkrétně epidemie AIDS v 80. letech. Některé z jejích závěrů lze zajímavě aplikovat i na covid-19 a na očkování proti němu.

Centrální společenství a důvěra k lékařské vědě

Podle Mary Douglas tvoří jádro naší společnosti „centrální společenství“. Náleží do něj **všichni, kdo společně vytvářejí zavedený společenský řád a pomáhají jej udržovat**. Jsou zde vzdělané střední a vyšší vrstvy, lidé na důležitých sociálních pozicích (nebo přinejmenším na dostatek takových lidí sociálně napojení). Centrální společenství nemusí být jednotné. U nás například velká část vzdělaných elit silně kritizuje politické představitele země. Nicméně i tato kritika je činěna v zájmu celého společenství. Elity cítí odpovědnost za společnost jako celek a nabízejí své návrhy na její lepší správu (například nápady na lepší zvládnání epidemie). Jak elity, tak političtí představitelé pokládají samy sebe za pravé nositele centrálního společenství a přou se o to, jak by jeho dobrá správa měla vypadat.

Centrální společenství si **vází oficiálního poznání**, které nabízejí etablovaní odborníci. Toto poznání pomáhá vytvářet společenské normy, a jeho odmítání je proto nebezpečné, neboť se rovná zpochybňování společenského řádu. Dobře je to vidět právě na přístupu k lékařské vědě. Ta je vnímána jako autoritativní zdroj vědění, který je jako jediný zárukou zdraví celé společnosti. Poznání v tomto pojetí vzniká pomalu a vyžaduje dlouhý výcvik, který stvrzují státem vydávané diplomy. K alternativní medicíně naopak panuje nedůvěra.

Při epidemii je v rámci tohoto typu sociální zkušenosti primárním zájmem **ochrana celého společenství**. Ta se často pojí s jasnými normami správného chování: epidemii způsobují jedinci, kteří se od norem odchyľují, mezi nimi a centrálním společenstvím proto vzniká silné napětí. V případě AIDS šlo o normy sexuálního chování, v případě covidu o epidemická pravidla nošení roušek, dodržování odstupů atd. Garantem těchto pravidel je lékařská věda.

Centrální společenství je velkým obhájcem očkování. Pouze ono podle něj umožňuje celou společnost efektivně ochránit a udržet ji zdravou. Neočkovaní jedinci jsou vnímáni jako nebezpeční a je snaha je k vakcinaci přimět. Je příznačné, že zatímco [někteří z odborníků](#) pokládají za dostatečné, když se proti covidu proočkují rizikové skupiny obyvatel, v médiích a na sociálních sítích převládá silnější verze, jež pokládá za potřebné proočkoat co největší procento celé populace. Důvody zjevně nejsou ani tak faktické, jako spíše symbolické. Vakcína se stává znamením normality a funguje vlastně podobně jako v křesťanství křest či v judaismu obřizka: jasně ukazuje, kdo je součástí našeho společenství a kdo do něj nepatří. Případné vedlejší účinky jsou bagatelizovány poukazem na celkovou ochranu, kterou ve výsledném součtu vakcinace společnosti poskytuje.

Společenský disent a nedůvěra k lékařské vědě

Odlišně se podle Mary Douglas jeví svět z pohledu těch, kdo se s centrálním společenstvím neidentifikují a cítí se vůči němu být v opozici. Někdy takovíto lidé rovněž tvoří společenství, ale disentní. Může jít o různé náboženské skupiny či komunity lidí sdílejících alternativní hodnoty.

Tyto **disentní komunity nedůvěřují ničemu, co přichází z centra, a tedy ani lékařskému poznání**. Tato nedůvěra se stává základem jejich odlišné identity. Kvetou tu alternativní lékařské teorie. V rámci epidemie AIDS například v USA vznikaly homosexuální komunity, které se před virem HIV chránily tím, že posilovaly imunitu pomocí různých celostních přístupů k výživě. Poznání je v této

sociální situaci pojmáno prakticky, nevyžaduje úřední certifikaci, jeho autorita je do velké míry nesena osobním charismatem toho, kdo je nabízí. Důraz je na přírodní léčbu a podporu přirozené imunity, chemie budí nedůvěru coby produkt establishmentu.

V naší zemi jsou takovéto alternativní komunity spíše řídké. Mnohem typičtější je u nás jiný typ disentní sociální zkušenosti, která komunitní povahu nemá. Jde o **prostředí jedinců, kteří žijí dál od středu společenského systému, jehož se necítí být plnohodnotnou součástí**. Často jsou chudší, majetek nicméně není klíčovým kritériem. Důležitá je spíše míra sociálního a kulturního kapitálu, tj. to, zda má člověk kolem sebe dostatek lidí na významnějších pozicích, dokáže sdílet jejich kulturní hodnoty a skrze kontakty s nimi se tak sám může cítit jako plnohodnotný člen centrálního společenství. Pokud tomu tak není, **pak se člověk se zavedeným společenským řádem neidentifikuje, a naopak ho často zakouší jako nesmyslný a utiskující**. Je přesvědčen o zkorumpovanosti všech lidí „nahore“ a oficiální nařízení vnímá jako buzeraci omezující jeho svobodu.

Ruku v ruce s tím jde opět často i **nedůvěra k lékařské vědě**. Ta může být vnímána jako **nástroj establishmentu**, který se jedince snaží dostat pod kontrolu. Zároveň tu je ale odpor k oficiální medicíně méně systematický než v alternativních komunitách a nebývá nijak plošný. Jelikož tu člověk není členem žádného společenství, není ve své každodenní sociální komunikaci tlačen ke sdílení žádného uceleného souboru kolektivně sdílených hodnot, a proto i **jeho světobzor může kombinovat různé prvky**. Přírodní léčebné postupy se tu nemusí nijak vylučovat s konzumováním nekvalitních potravin plných chemie či s polykáním volně prodejných pilulek proti bolesti hlavy či jiným neduhům. Mezi léčbou v nemocnici a alternativními léčebnými přístupy tu často není spatřován žádný rozpor.

Právě tato společenská vrstva vykazuje dnes velký **odpor k očkování**. Jelikož je očkování plošné, funguje jako dokonalý **symbol pokřiveného establishmentu**, který se jedince snaží dostat do své moci. Tato nebezpečná pokřivenost systému může být pak dále rozvíjena dalšími doplňkovými obrazy, jako je čipování či změna DNA. Podobné představy není na místě číst doslovně. Jde spíše o **symbolickou zkratku**. Jsou to působivé obrazy, jimiž člověk vyjadřuje svou nedůvěru vůči centrálnímu společenství. Lidské tělo se svými jasnými hranicemi se tu stává symbolem individuální autonomie, kterou se člověk snaží si před nátlakem systému zachovat. Vakcína, která do těla proniká a mění jeho imunitu, je pak dokonalým obrazným zosobněním právě onoho odosobnělého řádu, který se establishment snaží do těla jedinců vpašovat.

Paradoxem přitom je, že lidé z těchto společenských vrstev za normálních okolností lékařskou vědu pokládají za samozřejmost a často donedávna žádnými plošnými odpůrci očkování nebyli (dlouhodobých „odmítačů“ je u nás [jen 6 %](#)). S normativním řádem centrálního společenství se sice aktivně neidentifikují, ale coby občané státu jsou mu také podřízeni a v běžných situacích ho bez většího přemýšlení přijímají, včetně pokynů od lékařů. Nynější koronakrize je ale často uvrhla do zoufalé situace a jejich vztah k establishmentu se vyhroutil. Očkování se stalo hlavním symbolem tohoto vyhocení, a proto získalo silně negativní nádech.

Komunikační důsledky

Co z toho vyplývá pro komunikaci ohledně očkování? V současnosti jsme svědky velké přesvědčovací kampaně, v níž se členové centrálního společenství v lepším případě snaží po dobrém různými lékařskými argumenty zdůrazňovat přednosti očkování, v horším útočí na „mýty“ s očkováním spojení a pokouší se je vyvracet. Tato strategie nejspíše nebude příliš úspěšná.

Nejhorší komunikační strategií je vyvracení očkovacích „mýtů“. Z perspektivy antivaxerů je toto čteno jako útok na jejich pozice. Přírozenou reakcí je obrana, a tedy posílení těchto pozic. Vyvracení může fungovat na část lidí, kteří na očkování nemají jasný názor, ale i vůči nim budou účinnější jiné strategie. Zbytek lidí si bude připadat jen o to více vytlačeny z nepřátelského centrálního společenství. Hlavní efekt hromadného vyvracení je nakonec ten, že **se jím členové centrálního společenství navzájem ujišťují, že sdílejí stejné hodnoty.** Výsledkem je ale jen lépe zvýrazněná vnější hranice centrálního společenství, a tedy i jasnější vyloučení těch, kdo stojí za ní.

Přesvědčování pomocí fakt a argumentů je o něco lepší, ale ani tady není šance na úspěch velká. Sociální psychologové [ukazují](#), že lidé obecně neradi mění své názory, a když už tak učiní, nebývá to pod vlivem protiargumentů. Základní problém je tu stejný jako u vyvracovací strategie: protiargument je čten jako útok, reakcí na něj je obrana. Opět platí, že fungovat to může jen na část lidí s nevyhraněným názorem. Kde jsou názory vyhraněné, argumenty nefungují. **Pro argumenty totiž platí totéž co pro fakta: smysl dávají jen v rámci určitého světonázoru, mimo něj jsou nepřesvědčivé.**

Nejúčinnější strategií jak zvýšit přijatelnost očkování by patrně byly komunikační postupy, které by měly za cíl znovunastolit důvěru ve společenství. **Jelikož je očkování symbolem nedůvěry k centrálnímu společenství, je třeba pracovat primárně s ní a až sekundárně s očkováním.** Vydařenou ukázkou může být [návrh očkovací kampaně](#) agentury DDB „Žít jako dřív“, která je postavena právě na silných, emocemi nabitých obrazech normálního společenského života („vzpomínáš, jaké to bylo předtím“, „chceš opět s kamarády protančit noc?“, „chceš opět s blízkými sdílet velké chvíle?“), zatímco očkování uvádí až na druhém místě. Společenství je na těchto obrazech sdíleno s rodinou či přáteli, tj. jde o formu společenství, k níž se dokáže vztáhnout každý mnohem snáze než k centrálnímu společenství reprezentovanému státem. I ono je nicméně těmito obrazy evokováno.

Meze důvěry

Podobná kampaň ale pochopitelně může fungovat jen tam, kde důvěra v systém není rozbita úplně. Pokud člověk celý systém vnímá jako nepřátelský, je přemlouvání k očkování marné. **Postoj k očkování není dán tím, jaké informace člověk má. Odvíjí se spíše od celkového pohledu na svět,** do nějž jsou jakékoli informace zasazovány. A tento pohled na svět si všichni utváříme tak, aby v jeho světle dávala smysl naše sociální zkušenost. Pokud proto někdo státní systém opakovaně zakouší jako nefunkčního molocha, s nímž se odmítá identifikovat, odrazí se to i na jeho světonázoru. I ten bude stát na nedůvěře v systém a v cokoli, co jej symbolizuje – jako třeba očkování.

[Výzkum Stemu](#) ukazuje, že **důvěra k očkování koreluje s důvěrou ve vládní opatření proti pandemii.** Respondenti, kteří vládě důvěřují, že situaci zvládne, byli v 68 % ochotni se nechat očkovat. Z těch, kteří vládě nedůvěřují, to bylo jen 38 %. Právě budování důvěry ve státní a společenské instituce je proto z dlouhodobého hlediska tím nejlepším způsobem, jak vytvářet důvěru i v očkování. Vzhledem k tomu, jak zmatečně během pandemie naše vláda komunikovala a jak často svá opatření měnila, nelze čekat, že by ochota k očkování byla velká.

Pandemie navíc řadu lidí vrhla do bezvýchodné ekonomické situace. I to vytváří podmínky, v nichž se plošná ochota k očkování snižuje. Má-li krachující obchodník či hostinský dojem, že ho systém nechal ve štychu a choval se v průběhu epidemie zmatečně, nebude dalším pokynům přicházejícím seshora příliš důvěřovat. Tuto svou nedůvěru pak snadno symbolicky přeneseme i na vakcínu, kterou

nabízí týž systém. Z pohledu centrálního společenství sice právě vakcinace zvyšuje šanci, že pandemie v dohlednu skončí a drobné provozovny se budou moci znovu otevřít. Symbolický význam očkování je ale pro mnoho lidí silnější než jakékoli argumenty nabízené selhavším establishmentem. **Odmítnutí očkování je jasné gesto odporu vůči systému.** Je to způsob, jak člověk dokáže **symbolicky vyjádřit svou autonomii a tělesnou nedotknutelnost, a tím si udržet svou důstojnost.** A ta je pro řadu lidí důležitější než abstraktně vyčíslená ochrana co největšího počtu životů z celkové populace.

Pozdně moderní individualismus a „kvalifikovaní pacienti“

Situace je však ještě komplikovanější. Očkování nedělí společnost jen na dva výše popsané tábory. Podle [jednoho z průzkumů](#) totiž **odpor k očkování stoupá s dosaženým vzděláním:** zatímco u respondentů bez maturity bylo spíše nebo rozhodně proti očkování 40 %, u respondentů s maturitou to bylo 47 % a u vysokoškoláků dokonce 51 %. To ukazuje, že se rozhodně nejedná jen o problém sociálně okrajových vrstev. Jak je možné, že je proti očkování tolik vysokoškoláků, kteří by měli k centrálnímu společenství mít blíže než lidé s jen základním vzděláním?

Možnou odpověď nabízí [výzkum](#) Jaroslavy Hasmanové Marhánkové mezi převážně vysokoškolsky vzdělanými matkami, které částečně či úplně odmítají očkování svých dětí. Toto odmítání rozhodně **nepramení z nedostatku informací, ale spíše z jejich nadbytku.** „Není nadsazené tvrdit, že většina mých participantek přečetla o očkování více odborných textů a publikací než průměrný dětský lékař. Řada z nich pravidelně studovala zahraniční lékařské časopisy,“ konstatuje Hasmanová Marhánková.

Autorka tento přístup k očkování dává do souvislosti s pozdní, „reflexivní“ podobou modernity, která se na rozdíl od klasické rané modernity vyznačuje velkým důrazem na jedince a jeho odpovědnou volbu. Zatímco v devatenáctém století a větší části století dvacátého je stát svrchovanou autoritou, která prostřednictvím svých lékařských institucí pečuje o zdraví své populace (mimo jiné právě pomocí očkování), zhruba od 70. let 20. století stát tuto svou autoritu pomalu ztrácí a stále větší roli začíná hrát rozhodování a odpovědnost jedince. Ze zdraví se stává osobní projekt, objevuje se postava **„kvalifikovaného pacienta“**, který se vzdělává v oblasti zdraví, hledá si informace o nemocech a snaží se jim předejít. Právě takto přistupovaly k očkování i participantky výzkumu, které standardní lékařský výklad o očkování pokládaly za zjednodušující a v zájmu zdraví svých dětí se snažily získávat co nejvíce dalších informací, které by jim umožnily učinit co nejkvalifikovanější rozhodnutí ohledně zdraví svých dětí.

Participantky výzkumu nepochybně ve své studijní důkladnosti představují jistý extrém, ilustrují nicméně základnější důvod toho, proč se obecná důvěra k očkování nejspíše už nikdy nevrátí. **Očkování je příliš spjato s ranou modernitou, v níž měl stát nad svými občany silnou kontrolu.** To mu umožnilo dosahovat v mnoha oblastech obrovského civilizačního pokroku podpořeného vědeckým poznáním. Dobrou ukázkou je rozvoj lékařské vědy, který výrazně zvýšil průměrný věk života. Tento vědeckotechnický pokrok měl ale i své stinné stránky. Jeho výsledkem nebyla jen zdravější populace, ale také znečištěné životní prostředí či města plná uniformních paneláků (které v 60. letech byly nadšeně vítány jako vrcholný projev modernity).

Dnes tato éra již pominula. Dobře to vidíme právě v oblasti vědeckého poznání a jeho autority. V době webu a sociálních sítí je třeba se smířit s tím, že **poznání již není výsadou oficiálních autorit,** nýbrž je do velké míry **demokraticky přístupné všem.** Názorně to ilustrovala současná pandemie, při níž se vysoké procento lidí přes noc stalo epidemiology. Tím ale **lidé získávají přístup i k té rovině**

vědy, která je tvořivě nejistá. Vědecké poznání totiž zdaleka není jen souborem autoritativních poznatků. Jeho jádrem je experimentální testování různých hypotéz, z nichž mnohé jsou dalším výzkumem vyvráceny. Pravá věda je na základě pokračujících výzkumů připravena neustále přiznávat studovaným jevům větší a větší složitost a je si dobře vědoma svých mezí. Při covidové epidemii jsme tento nejistý proces vědeckého poznávání mohli na sociálních sítích pozorovat v přímém přenosu: mohli jsme vidět, jak je tápavý a jak se různí odborníci ve svých názorech liší.

Tato demokratizace poznání dosti komplikuje starý přístup, kdy lékaři byli nezpochybnitelnými autoritami prostě proto, že na rozdíl od běžných smrtelníků svůj obor vystudovali na univerzitě, a kdy jim nabízené poznání působilo spolehlivě a jednoznačně. (Raně moderní „doba faktická“, na niž dnes nostalgicky vzpomínají bojovníci proti desinformacím, je vlastně jen pojmenováním právě pro tento stav, kdy si stát držel vysokou kontrolu nad autoritativními toky informací.)

Pozdně moderní „kvalifikovaní pacienti“ (k nimž se ostatně hlásím i já) většinou **očkování neodmítají plošně, ale zároveň ho nechtějí bezmyšlenkovitě přijímat** a trvají na tom, že si o volbě a načasování vakcín chtějí sami rozhodnout (dobrou ukázkou tohoto přístupu je tento [rozhovor s předsedkyní spolku Rozalio](#)). Ve vztahu ke covidové vakcíně zkoumají **možné vedlejší účinky** a opatrně se rozhodují na jeho základě. Obecně uznávají výhody západní medicíny, ale reflektují i její meze a nemají problém ji kombinovat s alternativními přístupy, např. s čínskou medicínou nebo homeopatií.

Jejich postoj se vlastně v něčem podobá eklekticismu odpůrců centrálního společenství, kteří jsou rovněž ochotni kombinovat různé přístupy. Zároveň jsou ale oba postoje opačné. Obě skupiny mají společně to, že **zavedený společenský řád vnímají jako příliš odosobnělý a omezující. Lidé vzdálení od středu společnosti** na to ale reagují sklonem k **odmítání řádu jako takového.** „Kvalifikovaní pacienti,“ oproti tomu sami patří do centrálního společenství, snaží se však jeho řád reformovat a vrátit mu smysl tím, že **ho individualizují a učiní výsledkem osobní volby.**

Sociálně jsou si obě skupiny vzdálené, ale zároveň jsou součástí téhož kulturního prostředí. Některé z argumentů vzdělaných „biomatek“ tak ve zjednodušené podobě prosakují i do periferních společenských vrstev a tvoří jeden ze zdrojů jejich odlišně motivovaných antiočkovacích příběhů. Je pravděpodobné, že nebýt očkovacího individualismu kvalifikovaných pacientů, nebyl by ani dál od středu společnosti odpor k očkování tak rozvinutý.

Povolit tlak

Pozdně moderní stát to s krocením epidemií nemá snadné. Jakožto reprezentant centrálního společenství potřebuje v zájmu ochrany co největšího procenta lidí očkování prosazovat, ale na rozdíl od státu raně moderního v tom bude narážet na stále větší odpor. Ten už dnes nelze překonat tlakem, jakkoli se o to lékařský establishment zvláště v bývalých postkomunistických zemích snaží. Tlak mohl fungovat v rané modernitě, kdy se všichni členové centrálního společenství s očkováním identifikovali a v zájmu civilizačního pokroku ho samozřejmě šířili i do okrajů společnosti. Jakmile ale část členů centrálního společenství k očkování přistupuje kriticky, nemůže už tlak uspět. U „kvalifikovaných pacientů“ bude totiž tento tlak pouze vytvářet atmosféru nedůvěry, která pak bude částečně prosakovat i do dalších vrstev společnosti.

Jako nejlepší strategie se za těchto okolností jeví **povolení tlaku** a slevení z absolutních nároků. Velmi by pomohlo **uznat, že očkování opravdu v některých případech způsobuje i nežádoucí vedlejší**

účinky, a že proto strach z něj může mít reálný základ. Tímto způsobem by bylo možné se napojit na emoce těch, kdo se očkování obávají, přitakat jim, a pak v dialogu pokračovat v tomto rámci.

Stát by měl **k očkování přemlouvat pouze po dobrém**, a to nejen v případě covidu (kde to dělá), ale i v případě očkování dětí: i to by měl dávat možnost odmítnout, jak je to běžné ve většině západních zemí (přičemž k zas až tak velkému [poklesu proočkování to v nich nevede](#)). Jedině takto totiž může stát znovu získat důvěru kvalifikovaných pacientů. Pokud ji nezíská, ztíží mu to pozici při šíření očkování do zbytku společnosti.

Pokud stát nebude mít možnost každého k očkování nutit, bude to mít paradoxně výhodu v tom, že nás to přiměje více se zabývat tím skutečným zdrojem obav z očkování, jímž je společenské a kulturní odčizení. **Čím více budou lidé zapojeni do centrálního společenství** a budou mít pocit, že i s nimi se počítá a že mají možnost toto společenství aktivně spoluvytvářet, **tím slabší odpor proti očkování bude.**

https://blog.aktualne.cz/blogy/radek-chlup.php?itemid=38509&fbclid=IwAR3yCqFolAFffbADtWftxv0_7ghv7bfJ7Z2WSEJe4E9H0NkBuy9buz62COU